

Qui paga els ous?

per Jordi Cussà i Anna Casassas

La traducció no sols és un art amb totes les lletres; en un sentit, és el més important. Si imaginem un món sense traduccions de cap mena, el resultat és que pràcticament no tindríem literatura de cap classe. Només l'escripta en la pròpia llengua i encara, perquè els nostres mestres també s'haurien ressentit de la falta de mites, referents i pautes, i haurien estat menys magistrals.

El mateix es pot dir de Virgili, Ovidi i Ciceró; Dante, Petrarca i Shakespeare; Flaubert, Goethe i Tolstoi, que sense l'art de la traducció no haurien escrit les pedres fonamentals del temple literari occidental, perquè no haurien degustat prou delícies de la cultura anterior.

Al costat dels títols semidivins de cada gènere (poeta, assagista, dramaturg i novel·lista), cal posar-hi el títol de traductor, que no procrea idees per si sol, però procrea llenguatge i expandeix saviesa. Perquè aquesta distòpia evidentment també afectaria el dret, la política, la ciència i, per descomptat, la història. El coneixement de la humanitat depèn, des de l'origen i fins a la fi dels dies, de tots els escriptors anònims que divulguen l'obra aliena.

Ah, aquesta és la qüestió! (que podríem traduir per «aquí plora la criatura!»). Quan els traductors no són anònims sinó plomes reconegudes, com Cortázar, Baudelaire o Quim Monzó, la traducció s'eleva al Parnàs per art de signatura, independentment de si és bona o no. Pel simple motiu que ajuda a vendre: aquesta és la mare dels ous, però de cap manera «la mère des oeufs» ni «the mother of eggs».

Fa trenta o quaranta anys, quan els editors estimaven la literatura i els bons traductors igualment, es donava una situació inversa en els directors de cine: només els coneixien i apreciaven quatre entesos saberuts. En aquest lapse, les balances s'han invertit i ara els directors de cine són ídols venerats, mentre que els traductors som...

Això ens porta a l'altra cama de la criatura: què som els traductors, per als nostres contemporanis? Potser el joc de mots entre *traductor* i *traïdor* ha tingut massa èxit, perquè es diria que actualment generem desconfiança en tots els àmbits. Els autors sovint ens miren amb desdeny i distància; els editors van del temor a la incompetència a la fredor de la indiferència; i els lectors, quan s'assabenten que existim, ens consideren un mal inevitable, en comptes del camí més fàcil cap a la cultura estrangera.

I el món en general tendeix a suposar que som autors frustrats, que no en sabem prou per «escriure», i, per tant, ens conformem amb «reescriure». Això, amb perdó per l'expressió, és pixar fora de l'original: un autor pot arribar a la fama a pesar d'escriure sempre igual i de manera mediocre (la llista és tan llarga que cadascú es pot fer la seva); un bon traductor, en canvi, necessita

un transatlàntic lingüístic capaç de solcar tots els mars, i a sobre la màgia camaleònica de convertir-lo en un veler, una barca o un submarí quan el text ho reclama. Moltes vegades hem dit o sentit que una traducció ha esguerrat l'obra de l'autor; però, tan difícil és comprendre que sovint passa al revés? Que un bon traductor pot aconseguir en la llengua final una gràcia que l'autor només voreja en l'original?

Però continuem: en realitat, què som els traductors per als editors avui dia? Un tràmit. Si la signatura de torn no aporta res a l'hora de vendre els ous de la mare, el traductor és un tràmit que es lloga, es malpaga i s'oblida. I sovint es menysprea, a més, perquè els editors no poden ficar els dits en l'obra original, però en la traducció, sí, mentre que els correctors, ni que compulsin l'original (que no ho fan pas tots), difícilment poden copsar l'esperit que l'autor ha expressat en paraules. Aquest és el miracle que el traductor (un bon traductor) ha d'obrar cada vegada sense excepció i amb tots els autors.

El que cal exigir com qui diu per a demà és que TOTS els llibres, literaris o no, ensenyin a la COBERTA el nom del TRADUCTOR... de manera visible. I que un sindicat de traductors professionals (a casa, posem-hi l'AELC) marqui unes pautes de preus mínims i condicions estàndards. La crisi, com és lògic, ha provocat que lletruts de diversos àmbits que no es dedicaven a la traducció, o només esporàdicament, hi hagin buscat un ingrés extra. Amb tots els drets, només faltaria! El problema és que els editors ho aprofiten per collar encara més: «Paguem 12 euros els 2.100 espais i, si no t'agrada, ja ho farà un altre». Perquè el tecnomiracle de la informàtica, que evidentment facilita la feina del traductor, també permet a l'editor pagar-li els caràcters a pes i exigir-li una presentació com qui diu a punt de maquetar. Traduir bé un diàleg, a vegades ple d'argot i espontaneïtat, pot ser molt més difícil que una descripció de dues pàgines!

Això desmotiva els traductors bons, que poden deixar la traducció literària i guanyar-se més bé la vida en l'esfera empresarial. El resultat pot ser que algunes obres mestres foranes arribin a la nostra llengua amb poca gràcia i gens de passió. Traduir és un acte de generositat intel·lectual i de creació lingüística, i la il·lusió és el combustible que la fa resplendir.

Per això és indignant que encara hi hagi qui gosa afirmar que «un traductor no és un escriptor»! En primer lloc, tots els traductors acabem fent assaig, sigui per a un pròleg, un article de premsa o una conferència en un club de lectura: això és escriure. En segon lloc, però més important, si demanem a deu professionals diferents que tradueixin un mateix fragment de Shakespeare, Stendhal o el qui sigui, n'obtindrem deu versions similars però diferents. Si fóssim copistes i no creadors, el text hauria de ser idèntic en tots deu casos.

Pensem-hi atentament: un escriptor polonès, rus o iranià no escriu ni una sola lletra del llibre que s'edita en català o castellà. El qui redacta les frases, lletra rere lletra, és el traductor, el qual no sols fa d'alquimista de significats i significants, sinó que també s'ha d'imbuir de la cultura i l'ànima que donen vida a l'obra.

Per això, ni que sigui mínim, els traductors tenen un tant per cent (concretament l'1%) sobre les vendes dels exemplars «de la seva traducció» (i perdoneu les cometes i els parèntesis). Tenint en compte que, com hem dit, som els traductors que aportem tota la tripa de la criatura, potser ens hauria de pertocar una mica més de l'1%, però ja ens conformaríem si almenys fos sempre real. D'una banda, ara hi ha editorials que pressionen per suprimir-lo d'arrel (oh, espoli); i, de l'altre, totes descompten el preu de la traducció dels drets generats, de manera que una part de la factura del traductor, o molt més sovint tota, al capdavall la paga ell mateix amb els seus drets!

I encara gràcies, ara ves, perquè de traductors en sobren i de feina tots n'anem curts.